

ОИЛА, МАКТАБ ВА МАҲАЛЛА ҲАМКОРЛИГИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ КИБЕРМАКОНДАГИ ХАВФСИЗ ХУЛҚ-АТВОРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Худдиева Нафиса Хуснидиновна

Қарши давлат университети, мустақил изланувчи

Аннотация: Мазкур мақолада рақамли жамият шароитида ўқувчиларнинг кибермакондаги хавфсиз хулқ-атворини шакллантиришда оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлигининг педагогик аҳамияти назарий-методологик жиҳатдан таҳлил қилинади. Муаммонинг ўрганилганлик даражаси таҳлил қилиниб, мавжуд тадқиқотларда оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлиги асосан умумий тарбиявий вазифалар нуқтаи назаридан тадқиқ этилгани, кибермаконда хавфсиз хулқ-атворни шакллантиришда мазкур ҳамкорликнинг яхлит педагогик механизми етарлича очиб берилмагани аниқланади. Тадқиқот натижасида узлуксиз таълим-тарбия интеграцияси, ота-оналар медиасаводхонлиги, институционал ҳамкорлик, дифференциал ёндашув, профилактик-ҳуқуқий тарбия, эрта аниқлаш ва мониторинг, рақамли фуқаролик ҳамда ахлоқий қадриятларни шакллантиришни қамраб олган етти педагогик шарт-шароит тизимлаштирилди. Уларнинг ўзаро боғлиқлиги ва амалий-педагогик аҳамияти асосланди.

Калит сўзлар: киберхавфсизлик, кибермакон, хавфсиз хулқ-атвор, оила-мактаб-маҳалла ҳамкорлиги, педагогик шарт-шароит, рақамли фуқаролик, медиасаводхонлик, профилактика, мониторинг.

Кириш

Ахборот-коммуникация технологияларининг жадал ривожланиши таълим жараёнининг мазмуни ва шаклларига сезиларли таъсир кўрсатиб, ўқувчиларнинг рақамли муҳитдаги фаоллигини оширмоқда. Интернетдан таълимий, коммуникатив ва ижтимоий мақсадларда фойдаланиш имкониятлари кенгайиши билан бир қаторда кибербуллинг, зарарли контент, интернет-фирибгарлиги, шахсий маълумотларнинг тарқалиши, рақамли мулоқот маданиятининг бузилиши каби хавфлар ҳам долзарбланимоқда.

Шу нуқтаи назардан ўқувчиларда кибермаконда ўзини хавфсиз тутиш, ахборотни танқидий баҳолаш, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш, рақамли мулоқот меъёрларига риоя этиш ва хавфли вазиятларни ўз вақтида англаш кўникмаларини шакллантириш замонавий таълим-тарбиянинг муҳим вазифаларидан бири сифатида намоён бўлади.

Мазкур вазифани фақат мактаб доирасида ҳал этиш етарли эмас. Чунки боланинг рақамли хулқ-атвори оиладаги назорат ва мулоқот, таълим муассасасидаги педагогик таъсир ҳамда маҳалланинг ижтимоий-профилактик имкониятлари билан узвий боғлиқ. Демак, оила, мактаб ва маҳалланинг мақсадли, узлуксиз ва мувофиқлаштирилган ҳамкорлиги ўқувчиларнинг кибермаконда хавфсиз хулқ-атворини шакллантиришнинг муҳим педагогик шартидир.

Тадқиқотнинг мақсади

Оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлиги асосида ўқувчиларнинг кибермакондаги хавфсиз хулқ-атворини шакллантиришга хизмат қилувчи педагогик шарт-шароитларни аниқлаш, тизимлаштириш ва уларнинг ўзаро функционал боғлиқлигини асослаш.

Тадқиқот вазифалари

- кибермаконда ўқувчилар хавфсиз хулқ-атворининг педагогик мазмунини аниқлаш;
- оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлигининг мазкур жараёндаги тарбиявий имкониятларини таҳлил қилиш;
- мавжуд илмий ёндашувлардаги бўшлиқларни аниқлаш;
- хавфсиз рақамли хулқ-атворни шакллантиришга таъсир этувчи педагогик шарт-шароитларни тизимлаштириш;
- аниқланган шарт-шароитларнинг ўзаро боғлиқлигини ва амалий аҳамиятини асослаш.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси

Оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлигида ёш авлодни тарбиялаш масалалари ўзбек педагогикасида турли ижтимоий, маънавий-ахлоқий ва тарбиявий жиҳатларда тадқиқ этилган. Жумладан, ҳамкорликнинг ижтимоий-педагогик мазмуни, миллий қадриятларни шакллантиришдаги ўрни ва тарбиявий имкониятлари турли тадқиқотларда ёритилган. Шу билан бирга, тарбияси оғир ўсмирларда миллий-ахлоқий сифатларни шакллантиришда оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлигига бағишланган тадқиқотлар ҳам мавжуд.

Киберхавфсизлик масалалари эса кўпроқ ҳукуқий, техник ва ахборот хавфсизлиги нуқтаи назаридан ўрганилган. Ўзбекистон Республикасининг «Киберхавфсизлик тўғрисида»ги Қонуни соҳадаги ҳукуқий асосларни белгилайди. Халқаро ташкилотлар материалларида ҳам болаларнинг онлайн хавфсизлигини таъминлашда ота-она, таълим муассасаси ва жамоатчиликнинг масъулиятига алоҳида эътибор қаратилади.

Шу билан бирга, мавжуд ёндашувларнинг таҳлили оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлигининг айнан ўқувчилар кибермакондаги хавфсиз хулқ-атворини шакллантиришга қаратилган яхлит педагогик тизими етарлича ишлаб

чиқилмаганини кўрсатади. Мазкур илмий-педагогик бўшлиқ тадқиқотнинг долзарблиги ва илмий янгилиги учун асос бўлади.

Тадқиқот методлари

Тадқиқотда илмий адабиётларни таҳлил қилиш, қиёслаш, умумлаштириш, тизимлаштириш каби назарий методлардан, шунингдек сўровнома, суҳбат, педагогик кузатув ва ҳужжатларни таҳлил қилиш каби эмпирик методлардан фойдаланиш назарда тутилди. Ушбу методлар муаммонинг назарий асосларини аниқлаш, ҳамкорлик субъектларининг вазифаларини белгилаш ва педагогик шарт-шароитларни тизимлаштириш имконини беради.

Натижалар ва муҳокама

Таҳлил натижасида оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлигида ўқувчиларнинг кибермакондаги хавфсиз хулқ-атворини шакллантиришни таъминловчи етти ўзаро боғлиқ педагогик шарт-шароит аниқланди.

1. Узлуксиз ва изчил таълим-тарбия интеграцияси.

Киберхавфсизликка оид билим ва кўникмалар бир марталик тадбир эмас, балки таълим-тарбия жараёнининг узлуксиз қисми сифатида ташкил этилиши лозим. Мактабда берилган билим оиладаги кундалик мулоқот ва маҳалладаги профилактик ишлар билан мустаҳкамланганда барқарор натижага эришиш имконияти ошади.

2. Ота-оналарнинг медиасаводхонлигини ошириш.

Ота-оналарнинг рақамли технологиялардан фойдаланиш, боланинг онлайн фаоллигини тушуниш, хавфларни фарқлаш ва профилактик мулоқот олиб бориш компетенцияси боланинг хавфсиз хулқ-атвори учун muhim omildir. Шу сабабли ота-оналар учун амалий семинарлар, маслаҳатлар ва ахборот материалларини тизимли ташкил этиш зарур.

3. Ҳамкорликнинг институционал механизмларини яратиш.

Оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлиги аниқ вазифалар, масъул субъектлар, ахборот алмашинуви ва профилактик тадбирлар режаси асосида ташкил этилиши керак. Бунда ҳамкорлик эпизодик тадбирлар йиғиндиси эмас, балки бошқариладиган педагогик тизимга айланади.

4. Ёш ва психологик хусусиятларни ҳисобга олувчи дифференциал ёндашув.

Ўқувчиларнинг ёши, рақамли тажрибаси, ижтимоий муҳити ва психологик хусусиятлари бир хил эмас. Шу боис киберхавфсизлик тарбиясида барча ўқувчиларга бир хил мазмундаги таъсир усулидан кўра, ёш ва индивидуал хусусиятларга мослаштирилган ёндашув самаралироқ ҳисобланади.

5. Профилактик-ҳуқуқий тарбияни кучайтириш.

Ўқувчиларга киберхавфларни тушунтириш билан бирга, интернетдаги ҳуқуқ ва мажбуриятлар, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш, рақамли мулоқот

одоби ва ҳуқуқбузарликларнинг оқибатлари ҳақида тушунча бериш зарур. Профилактика жазолашга эмас, хавфни олдиндан англаш ва тўғри қарор қабул қилишга йўналтирилиши керак.

6. Эрта аниқлаш ва психологик-педагогик мониторинг тизимини жорий этиш.

Кибербуллинг, ижтимоий изоляция, хавфли онлайн мулоқот ёки зарарли контентга боғлиқ муаммоларни эрта аниқлаш учун педагогик кузатув, ота-она билан мулоқот ва зарур ҳолларда психологик қўллаб-қувватлаш механизмлари йўлга қўйилиши лозим. Мониторинг назоратнинг ўзи эмас, профилактик ёрдам воситаси сифатида ташкил этилиши мақсадга мувофиқ.

7. Рақамли фуқаролик ва ахлоқий қадриятларни шакллантириш.

Киберхавфсизлик фақат техник қоидаларни билиш билан чекланмайди. Ўқувчи онлайн муҳитда масъулиятли, ҳурматли, танқидий фикрлайдиган ва ўз ҳаракатининг бошқаларга таъсирини англайдиган рақамли фуқаро сифатида шаклланиши зарур.

Шарт-шароитларнинг тизимли модели

Аниқланган шарт-шароитлар бир-биридан мустақил ҳолда эмас, балки ягона педагогик тизим сифатида амал қилади. Бунда оила боланинг кундалик рақамли одатлари ва назоратига, мактаб мақсадли таълим-тарбия ва мониторингга, маҳалла эса ижтимоий-профилактик муҳитни қўллаб-қувватлашга масъул субъект сифатида иштирок этади. Уларнинг ўзаро ахборот алмашинуви ва мувофиқлаштирилган фаолияти кибермаконда хавфсиз ҳуқ-атворни шакллантиришнинг яхлит механизмини юзага келтиради.

Шу маънода педагогик таъсирнинг мантиқий занжири қуйидагича ифодаланиши мумкин: рақамли хавфлар ҳақида билим → медиасаводхонлик → хавфни англаш → масъулиятли қарор қабул қилиш → хавфсиз рақамли ҳуқ-атвор → рақамли фуқаролик маданияти. Мазкур жараён оила, мактаб ва маҳалланинг ҳамкорлиги билан узлуксиз қўллаб-қувватланганда тарбиявий натижанинг барқарорлиги таъминланади.

Хулоса

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, ўқувчиларнинг кибермакондаги хавфсиз ҳуқ-атворини шакллантиришни фақат техник ёки ҳуқуқий чоралар билан таъминлаш етарли эмас. Муаммонинг педагогик ечими оила, мактаб ва маҳалланинг мақсадли, узлуксиз ва ўзаро мувофиқлаштирилган фаолиятини талаб қилади.

Мақолада аниқланган етти педагогик шарт-шароит — узлуксиз таълим-тарбия интеграцияси, ота-оналар медиасаводхонлиги, институционал ҳамкорлик, дифференциал ёндашув, профилактик-ҳуқуқий тарбия, эрта аниқлаш

ва мониторинг, рақамли фуқаролик ва ахлоқий қадриятлар — ўзаро боғлиқ яхлит тизимни ташкил этади.

Ушбу ёндашувнинг илмий аҳамияти шундаки, киберхавфсизлик масаласи ўқувчининг фақат техник ҳимояси сифатида эмас, балки унинг шахсий масъулияти, ахборот маданияти, ижтимоий муносабатлари ва рақамли фуқаролик компетенцияларини шакллантиришга қаратилган педагогик жараён сифатида талқин этилади. Кейинги тадқиқотларда мазкур шарт-шароитларнинг самарадорлигини тажриба-синов ишлари, мезонлар ва кўрсаткичлар асосида эмпирик текшириш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Киберхавфсизлик тўғрисида»ги Қонуни. ЎРҚ-764-сон, 2022 йил 15 апрель.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ахборот технологиялари ва коммуникацияларининг жорий этилишини назорат қилиш, уларни ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарори. ПҚ-4452-сон, 2019 йил 14 сентябрь.
3. Мусурманкулов Ф.У. Ўқувчилар маънавиятининг ривожланишида мактаб, оила ва маҳалла ҳамкорлиги. — 2017.
4. Тарбияси оғир ўсмирларда миллий ахлоқий қадриятларимизга хос сифатларни шакллантириш (оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлиги мисолида): PhD диссертацияси автореферати. — Қарши давлат университети.
5. Оила-маҳалла-таълим муассасаси ҳамкорлиги // Жиззах вилояти Адлия бошқармаси расмий нашри.
6. ЮНИСЕФ. Болаларнинг ижтимоий тармоқлардаги хавфсизлиги ва рақамли муҳитдаги ҳимоясига оид материаллар.